

Borsodi L. László

KALANDOZÁS A POSZTMODERNBE – A JÁRHATATLAN KÖLTŐI ÚT

– *Baka István alkalmi és tréfás versei* –

A kárcsak a *Tájkép fohással* költői testamentum,¹ Baka István *Összegyűjtött versek*² című kötetének *Függeléke* is a „költőileg való lakozás”³ része. Utóbbi a készülő költészetbe, a műhelymunkába avatja be az olvasót. Az értelmező szerepében megnyilatkozó (tehát létét nyelvlétként elgondoló) Baka alkotói együttműködésre hívja a befogadót, feltéve a kérdést: „Mi lenne, ha?” Különböző kutatási irányokat, megközelítési módokat jelölve ki, arra ad lehetőséget, hogy összeolvassuk ezeket a műveket, alkotói kísérleteket az *Égtájak célkeresztjén*⁴ és a *Tájkép fohással*⁵ ciklusaival, hogy az első, az *eredeti* kötetek⁶ ciklusrendjét is összehasonlítsuk a gyűjteményes kötetekével, hogy így újra- és/vagy megalkossuk (újabb szövegek előkerüléséig) az eddig legteljesebbnek gondolt Baka-poétikát, amelyben helyük van a költő által a gyűjteményes kötetekből kihagyott, a kötetekbe fel nem vett vagy a legújabban (2003-tól 2018-ig) előkerült szövegeknek is. Ez különféle cikluselképzeléseket, -változatokat jelent, természetszerűen cikluskoncepciójában más Baka-költészetet hozva létre, amelynek nem az a szerepe, hogy felülírja, netán korrigálja a költő által véglegesnek és lezártnak tekintett életművet, hanem az, hogy ezáltal az értelmezői gyakorlat által Baka versvilágának újabb szépségei, árnyalatai váljanak láthatóvá, és összetettebb kontextusban válják értelmezhetővé az

---

1 *Versek 1969–1995*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996.

2 Kalligram Kiadó, Budapest, 2016. Szerkesztette, a szöveget gondozta és az utószót írta: Bombitz Attila.

3 Fried István kifejezése: Baka István „Számadása”. In uó: *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról*. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999, 149–186., itt: 178.

4 *Válogatott és új versek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990.

5 *Versek 1969–1995*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996.

6 *Magdolna-zápor*. Magvető Kiadó, Budapest, 1975; *Tűzbe vetett evangélium*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981; *Döbling*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985; *Farkasok órája*. Szekszárd, Tolna Megyei Könyvtár – Szekszárd Város Önkormányzata, Szekszárd, 1992; *Sztyepan Pehotnij testamentuma*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994; *November angyalához*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995.

életmű. A *Tájkép fohászból* kihullt versek ugyanis új nézőponto(ka)t kínálva mintegy elmélyítik azt a költészet egészéről való tudásunkat, aminek a költemények és a ciklusok értelmezése során birtokába kerülhetünk. Ezekben a szövegekben az eredet utal vissza a költői szó nagyságára, és miközben gazdagít, arról győz meg, hogy Baka költői tudatosságának, mesterségbeli tudásának köszönhetően az általa megalkotott (kötet)világ a lehetséges világok legkoherensebbje, legpontosabbja.

Ennek tudatában olvashatók az *Alkalmi és tréfás versek*, amelyek a következők: *Vidám üzenetek*⁷; *Az Agrodizskont dicsérete (Reklámvers)*; *Sajtó-sonett (Reklámvers)*; *Virágnak virága (Elégia és panegirisz – Reklámvers)*;⁸ *Egy kis (éjjeli) zenetörténet*;⁹ *A hat tyúk*;¹⁰ *Szonett-játék*;¹¹ *Ebergassing*;¹² *Dankó*.¹³ Ezek a szövegek érzékeltetik, hogy a nagy tragikus-ironikus költészet mélyén is ott a játék, hogy ha ugyan a tragikum, az irónia és a groteszk az alapvető értékszerkezetek is ebben a költészetben, azokat is a huizingai játékfelfogás fényében a költészet mint nyelvi játék hozza létre. Csak hát ez a játék a Baka által kanonizált poétikában nem neveltet, hanem fanyar vigyorra, keserű legyintésre, netán (ön)iróniára int, vagy a tragikum keltette katartikus felismerésben részesít. Itt azonban nevetésre és neveltetni is képes, miközben nyilvánvalóvá teszi a költői fegyelmezettséget, amely a szükségszerűség és az elégséges nevében *kitakarja* ezeket a szövegeket a fő sodorból, különben csorbulna a költőszerep, a költői nyelv hitelessége, a poétika egészéből kiolvasható tragikus létfilozófia.

Az alkalmi és tréfás versek egy másfajta kultúra-felfogást körvonalaznak, amelyben uralkodó esztétikai minőség a komikum, a humor, néhol az irónia. A poétika egészének ismeretében azonban kísért a gondolat, hogy a tréfálfogó költő szerepe tudatosan magára öltött maszk, amely a sírást, a rettenetet takarja el, miközben nem lehet

7 Tiszatáj, 1996/9. *Megjegyzés*: A versek bibliográfiai adatait a lábjegyzetben az *Összegyűjtött versekben* érvényesített jelölési logikát követve rögzítettem: a keletkezés dátumát, majd a Baka István életében vagy halála után folyóiratban/naplóban való megjelenést tüntettem fel.

8 1992; Délmagyarország, 1992. szeptember 12. (mindhárom)

9 1993; Népszabadság, 1993. december 21.

10 1995; Kincskereső, 1995/3.

11 1995; Lyukasóra, 1995/4.

12 1995; Népszabadság, 1995. április 22.

13 1995 (?)

műfajilag pontos határt húzni, hogy melyik alkalmi és melyik tréfás vers. A művek mindegyikében tulajdonképpen az alkalmi költő szerepsajátosságai figyelhetők meg, a nyelv, a verssé válthatóság lehetőségeit és határait jelölve ki, az alkalmi vers műfajának komoly-tréfás hagyományát művelve.

A *Sellő-sonett* felől¹⁴ úgy olvashatók ezek a darabok, hogy miután lezart egy költészeteszményt, amely elválaszthatatlan az elhallgatás mint önfelszámolódás ígéretétől, ezek a versek még felvillantják a kultúráról való, a kultúra által szóló versbeszéd egy másfajta, a humorra hangszerelt megszólalási lehetőségét („Hattyúvá nem vágyunk mi válni, / jobb lesz az ólban kotkodálni.” – *A hat tyúk*), egy szintén tekintélyes műveltséganyagot mozgó új költészeteszmény körvonalait („Most pedig otthonomba térek, hogy az / körülállások és balcsillagzatom mián fél- / beszakadott époszomat véghez viendjem. / gróf Zrínyi Miklós / Sors bona, nihil alagút!” – *Vidám üzenetek*; „Bachhoz így szólt Telemann: / »A kigatyám tele van.« / Bach ezt mondta néki: »Kend el! / Csak vigyázz, ne lássa Händel!«” – *Egy kis (éjjeli) zenetörténet*; vagy l. még a *Dankó* című vers), de amelyről a versek kis száma és kötetbe való el nem helyezésük folytán az is kiderül, ez a költői-költészeti út Baka István számára járhatatlan. Nevezhetőek ugyan ezek a szövegek posztmodern nyelvi játéknak, de az figyelhető meg, hogy – akár az alkotói szándék ellenére vagy éppen annak következményeként – Baka poétikája ezeket a nyelvi játékokat a kései modern nyelvfelfogás horizontja felől szólaltatja meg, és a posztmodernség szójátékait a késő modern jelentésségbe fordítja át, amennyiben a humor, érintkezve az ironiával, valamilyen deformációra, értékficamra hívja fel a figyelmet, és a versek beszélője megnevez számára viszonyítási pontokat jelentő értékeket.

Az *Agrodiszkont dicsérete*, a *Sajtó-sonett*, a *Virágnak virága* vagy az *Ebergassing* a felszínnel megelégedő, a mélységet nem igénylő, az elmélyültebb gondolkodást és gondolatiságot figyelmen kívül hagyó,

14 A vers az *Ősszegyűjtött versekben* a *Gyűjteményes kötetekből kimaradt versek* című fejezet utolsó darabja (453.), amely Baka István költészetének befejezése abban az értelemben, hogy a költőt mint szerepet, a költészetet, a nyelvet és annak megszólalásmódjait zárja le mint létmódot, azt állítva, hogy a költölét az egyetlen autentikus létforma. A költészet elsődlegességét hangsúlyozza a tapasztalati léttel szemben, amiért mégis életével fizet: a költölét ugyanis úgy önmesztő folyamat, áldozat, fájdalmas, újra és újra megtörténő beavatás, hogy áldás is.

azt hiábavalónak és értéktelennek tekintő, a látszatokban tomboló, a mennyiséget a minőség fölé helyező világ mentalitásának a szatírái. Ez az ember- és társadalomkritika így szólal meg az *Ebergassingben*: „a zabálás / biztos, nem a dolgok mélyére szállás. // Jöjjön hát végre Belzebub fia: / a szabadító, az anarchia!” Annak van értéke, ami eladható (l. az *Üzenet Új-Huligániából* című verset), és az adható el, ami harsányan, rámenősen felhívja magára a figyelmet: „mert bolthálózatunk, az AGRODISZKONT, / országosan ellátja Önt s e kis hont.” (Az *Agrodiszkont dicsérete*) Az elértéktelenedés évadában alig látszik és látható meg az, ami igazán érték a beszélő számára („s mint pipacs búzamező / ölen, virágzik a KINCSKERESŐ, / s mi még, a PROGRAM mondja meg neked.” – *Sajtó-sonett*), marad hát egyrészt a Csokonai rokokó udvarló-szerelmes verseit és az erotikus, a szerelmet blaszfémikussá tevő költői hagyomány, másrészt az *Ómagyar Mária-siralom* című verses szövegemlékünket is megidéző játékos-elégikus-önironikus költői játék, a *Virágnak virága*, amely a befejezésben alkalmi reklámversbe fordul át: „Nem is parféja, mélyhűtője vagy / szívemnek, – hagyj el, mint a vak remény! / Maradjon meg a kávé, sütemény, / fagyfalt, üdítő! Enyhet, üdvöt ad / helyetted is a szegedi Virág.”

Külön figyelmet érdemel a hatrészes *Szonett-játék*, amelyben a három számozott szonettet (1, 2, 3) egy-egy költő nevéhez kötött, címmel ellátott darab tagolja (amelyekben a megidézett szerzők neve is a szonett címének a része): *Kosztolányi Dezső: A lány a sötét szobába megy;* *József Attila: Emberiség;* *Babits Mihály: Ablaknégszög.* Ezek a versek az új, reklámoktól harsogó világban az önmagával, kultúrával, költészettel bíbelődő alkotó nyelvi játékait játsszák. Alkalmiságuk az egy-egy vers erejéig egy-egy költő stílusába, maszkjába való nyelvi beilleszkedésben ragadható meg. A nyelvi-formai bravúrok jelzik Baka versvilágának, képeinek félreismerhetetlen sajátosságait, megőrizve a megidézett előszöveget is. Az alkalmi költészet karakterét hitelesítik ezek a költemények akkor is, ha a Baka által kanonizált maszkképző versek felől értelmezzük őket. Alineárisan olvasva az *Összegyűjtött verseket*, ezek a költemények Baka István maszkköltészetének *előszobái*, előzményei, amelyekben eljátssza a kezdő, alkalmi költőt, hogy egyrészt a fiktív linearitás/kronológia síkján eljusson a jelentéses késő modern kultúrafelfogástól a posztmodernig, amely nem járható költői út a számára, és (feltehetően ezért) nem folytatódik, másrészt hogy az

alkalmiként aposztrofált posztmodern játékból mutasson rá költészete (korábbi/kanonizált) világainak jelentésességére, vagy éppen ezt a jelentésességet relativizálja. Mindeközben nem lehet nem észrevenni, hogy az alkalmi és tréfás versek szellemessége visszaköszön a *Tájkép fohással* című költői testamentum groteszk-blaszfémikus szójátékai-ban. Ilyen költeményekre gondolok, mint: a *Halál-boleró*, a *Yorick monológia Hamlet koponyája felett*, a *Yorick arsh poeticája*, a *Változatok egy gyerekversre*, az *In modo d'una marcia* stb. Talán külön tanulmányt érdemelne annak láttatása, hogy miként érvényesül a feketehumor Baka István lírájában.

